

KAPİTALİZMİN ÇEŞİTLİLİĞİ YAKLAŞIMI VE AÇMAZLARI: ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ YAZININA KURUMSALCI ETKİLER

Arş. Gör. Onur Metin
Sakarya Üniversitesi, Çal. Eko. End. İliş. Bölümü
ometin@sakarya.edu.tr

ÖZET

Kapitalist toplumların kurumsal yapılarındaki farklılıklar ve benzerlikler üzerine çalışmalar, farklı kuramsal yaklaşımlarca ele alınmış bir tema olarak karşımıza çıkar. Son yıllarda kurumsalcı okulun bileşenlerinden biri olan Kapitalizmin Çeşitliliği Yaklaşımı (KiÇ) da, kapitalizm üzerine yapılan bu tarz değerlendirmelerin simgesel atf kaynağı haline gelmiştir. Bu yaklaşım, 21. yüzyılın hemen başında kaleme alınmış bir kuramsal inşa çabası olarak, yakın geçmişin alışlageldik kuramsal klişelerine bir eleştiri getirme iddiasını yüklenmiştir. Bu iddianın hangi düzeyde altının doldurulduğu, kurama yönelik geliştirilen eleştiriler aracılığı ile değerlendirilecek ve çalışma ilişkileri yazını ile bağlantılar kurulmaya çalışılacaktır. Özetle, bahsi geçen yaklaşımın betimleyici veri bütünü sunması itibariyle zengin bir analiz olmasına rağmen kapitalist ekonomik ilişkilerin dinamik yapısını kavrayabilme ve açıklayabilme kapasitesinin sınırlı olduğu ileri sürülecektir. Bu nedenle alternatif bir araştırma gündeminin oluşması ihtiyacına değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Kapitalizmin Çeşitliliği, Çalışma İlişkileri, Yakınsama, Iraksama, Kurumsal Tamamlayıcılıklar.*

VARIETIES OF CAPITALISM AND ITS DILEMMAS: INSTITUTIONALIST INFLUENCES ON EMPLOYMENT RELATIONS LITERATURE

ABSTRACT

The theme of differences and similarities of capitalist societies are studied by different theoretical approaches. Recently, a component of Institutional School, Varieties of Capitalism (VoC) has become emblematic for such considerations related to capitalism. The approach of Varieties of Capitalism offers a critic to some hitherto theoretical clichés as a fresh theoretical effort at the beginning of the 21th century. But how it can formulate its stance? This question will be answered in guidance of critics and with a connection to employment relations literature. Briefly, in spite of its rich descriptive data

analyses, insight and explanation capacity of VoC approach is so limited in terms of given capitalist dynamics of economic relations. Therefore constitution of an alternative research agenda is a necessity.

Keywords: *Varieties of Capitalism, Employment Relations, Convergence, Divergence, Institutional Complementarities.*

1. GİRİŞ

Son dönemin çok uluslu şirketlerde çalışma pratikleri üzerine çalışan kurumsalcı yazını temel üç yaklaşım halinde ayırır. Bunlar *Toplumsal Etkiler* (Maurice ve Sorge, 2000a; 2000b), *Üretim Sistemleri* (Hollingsworth ve Boyer, 1997) ve *Ulusal İş Sistemleri* (Whitley, 1999) yaklaşımlarıdır. Toplumsal Etkiler yaklaşımı iş çevresini çevreleyen özgül kurumsal düzenlemelerin ve şirket işlemlerinin toplumdan topluma farklılaşacağı üzerinden kurgulanan kurumsal dizilişlerin çalışma ilişkilerine dair kendine özgü örgütsel özelliklerini vurgular. Üretim sistemleri yaklaşımı çalışma biçimlerinin kaynağını, yatırımcı firmanın kendine özgü karakteristiklerde arar. Örneğin Almanya kökenli bir firmanın, yatırım yaptığı bir diğer ülkeye beraberinde kendine özgü çalışma pratiğini de götürmesi böyle bir çerçevenin içerisinde yer alır. Ulusal iş sistemleri yaklaşımı ise yatırımcı firmanın, yatırım yaptığı ülkenin kendi çalışma pratiklerini esas alan ilişkiler kurarak kendine özgü karakteristikleri beraberinde getirmediğini vurgular.

Kurumsalcı okul içerisinde son on yılın en baskın yaklaşımı olarak ise Ulusal İş Sistemleri yaklaşımının doğrudan olmasa da tematik düzeyde bir izleyicisi olan Kapitalizmin Çeşitliği (Hall ve Soskice, 2001) adlı kolektif çalışma ve onun izleyicilerinin geliştirdiği yaklaşım kendini gösterir. Bu yaklaşım, bazı üretim örgütlenmelerinin rekabetçi kapitalist işleyişte diğerlerinden daha üstün olduğunu, bu üstünlüğün diğer üretim örgütlenmelerini üstün olana dönüşmeye zorladığını savunan (Oliver ve Wilkinson, 1988; Piore ve Sabel, 1994; Womack vd., 1990) ana akım benzeşmeci ve farklılaşmayı kültürel öğelerle açıklayan (Hofstede, 1980) bazı yaklaşımları eleştiren bir yerde kendini konumlandırır. Kapitalizmin Çeşitliliği yaklaşımı 2001 tarihli birbiriyle bazı yönlerden farklılaşan analizlerden oluşan editörel bir çalışmanın ürünü olmasına rağmen, kurucu giriş metni ve bu metnin yazarlarının adıyla anılan bir

yaklaşımıdır. Bu yazı da bu yaklaşımı genel olarak kurucu bu metin ve onun temsil ettiği anlayışla ele almıştır. Bunu yaparken öncelikle yaklaşımın genel hatları çizilecek, ardından yazına yansıyan belli başlı eleştiriler konu edilecek ve son olarak olası bir araştırma gündemi oluşturabilmesi açısından bu eleştirilerin rehberliğinin neyi ifade edebileceği ele alınacaktır.

2. KAPİTALİZMİN ÇEŞİTLİLİĞİ YAKLAŞIMI

Yayınlandığı günden bu yana son derece etki ve yankı uyandıran *Kapitalizmin Çeşitliliği: Kurumsal Temellerin Karşılıklı Üstünlükleri* adlı eser ve temsil ettiği yaklaşım çalışma ilişkileri yazınına doğrudan dâhil olmayan, ancak dolaylı yollarla bu alanı etkisi altına alan bir akademik çevre haline gelmiştir. Bu yaklaşımın bu kadar ‘popüler’ olmasına etki eden unsurların başına; küreselleşme adıyla anılan yazının doyma noktasına gelişi ve Kapitalizmin Çeşitliliği (KiÇ) yaklaşımının çıkış noktasının küreselleşme klişesine ve bazı költürcü açıklamalara bir çeşit eleştiri getirme iddiasında oluşu yerleştirilebilir. Ayrıca, kapitalizmin dünya ölçeğinde görünürdeki tek üretim örgütlenmesi olarak tarih sahnesindeki yerini ‘sağlamlaştırması’ ve “eski kapitalizm-sosyalizm kutuplaşmasının ortadan kalkması, ilginin kapitalist sistemler arasındaki büyük farklılıklara yönelmesine neden olmuştur” (Kaufman, 2011: 25). KiÇ yaklaşımı da bu hareket noktasından, zengin bir betimleyici karşılaştırmalı veri bütünüyle, gelişmiş ülkelerin üretim örgütlenmelerindeki kurumsal eşgüdüm ilişkilerini masaya yatırmış ve aktarmaya girişmiştir.

2.1. Yakınsama Karşıtlığı

KiÇ yaklaşımı, küreselleşme tartışmalarının en popüler bileşenlerinden biri olan uluslar arası ekonomik bütünleşmedeki artışın, ülkelerin kurumlarını ve üretim rejimlerini benzer bir biçime doğru benzeştirmesi (yakınsama savı) varsayımını karşı çıkış düzlemi olarak çizmiştir. Küreselleşme (1) diye adlandırılan sürecin belli alanlarda ve de özellikle en iyi pratik ekonomik örgütlenme (neo-liberal bir politik ekonomi) temelinde yakınsama yarattığını ileri süren yaklaşımları eleştiren KiÇ,

farklı kapitalist örgütlenmelerin karşılaştırmalı üstünlükleri yoluyla beraber var olduğunu vurgular. Uluslar arası serbestleşmelerin firmalara yeni piyasalara giriş ve yeni arz kaynaklarına ulaşabilme imkânı sunmasının ulus ötesi sonuçlar yaratabileceği bir yana, alışlagelmiş küreselleşme yazınında yer aldığı aksine firmalar yaşanan gelişmelere özdeş tepkiler vermemektedir ve farklı ulusal ekonomiler farklı stratejiler geliştirebilir. Ayrıca firmaların yalnızca düşük emek gücü maliyetleri doğrultusunda yatırım kararları almadığı, kendi ülkelerindeki firmaların rekabetçi avantajlar geliştirebileceği firma içi ve firmalar arası ilişkiler de üretmeye çalıştıkları iddia edilir. Buna ek olarak firmaların *kurumsal arakazanç (arbitraj)* bağlantılarıyla belli etkinliklerini başka ulusal sınırlar içerisine, o ulusal sınırların sağlayabileceği avantajlar doğrultusunda kaydırması olağandır. Bu yalnızca düşük emek gücü maliyetleri için değil, yerleşilen coğrafyanın kendine özgü kurumsal avantajlarından yararlanmayı da içerir. Örneğin General Motors'un Düsseldorf'a motor fabrikasını konumlandırması kalite kontrol, vasıf seviyeleri ve tedrici teknolojik yenilik gibi kurumsal arakazanç mekanizmalarından faydalanmak amacıyla olurken, Nissan'ın tasarım tesislerini Kaliforniya'ya taşıması kökten teknolojik yenilik imkânlarından yararlanmak olabilmektedir (Hall ve Soskice, 2001: 57). Thelen'e göre (2001: 75-76), endüstri ilişkilerindeki gözlemlenen ekonomik merkezsizleşme ve esnekleştirme durumları, genel olarak örgütlü emeği zayıflatan ve onun ulusal düzeyde standart geliştirmesinin önünü tıkayan eğilimler olarak görülmektedir. Bu eğilimler rekabetçi bir kuralsızlaştırma dalgasıyla, çalışma ilişkilerinde örgütlü emeği çözen ve sermayenin hareketini güçsüz emek örgütlenmesine sahip rejimlere doğru iten bir bağdaşıklık yaratacağı da iddia edilmiştir. Ancak bu durum ABD ve Britanya'daki gelişmelerin fazla genelleştirilmesi ve kimi diğer ulusal eğilimlerin (İsveç ve Danimarka'da ulusal toplu pazarlık mekanizmaları ortadan kalksa da, çeşitli endüstriyel toplu pazarlık süreçleri hala yürürlüktedir; İtalya ve İspanya'da eğilim merkezsizleşme değil, uçayaklı merkezi müzakerelerin tazelenmesi doğrultusundadır) açıklanamamasını beraberinde getirmiştir. Rekabetçi stratejileri toplumsal barış ve yüksek

düzyey de işbirliğı üzerine kurulu modellerin örgütlü yapıları parçalamadığı, tam tersine onları muhafaza ettiğı görülmektedir.

2.2. Temel Kategoriler: SPE ve EPE

Farklı ekonomik modellerin eşanlı varoluşu, ulusal sınırlar içindeki kurumların içsel ve dışsal eşgüdüm (sistemin yürümesini etkinleştirme biçimi) sorunlarıyla baş etme yollarıyla birbirinden ayrılmaktadır. KiÇ yaklaşımının ortaya koyduğu modellemede iki ana rota Serbest Piyasa Ekonomileri (SPE) ve Eşgüdümlü Piyasa Ekonomileri (EPE) olarak çatallanır (2). Kapitalizmi örgütlemenin tek bir biçimi olmadığını, kurumlar arası ilişkilerin firma temelli karşılıklı avantaj bağlantılarıyla piyasa ilişkilerini nasıl farklılaştırdığını ele alan KiÇ yaklaşımına göre, bu çatallanma gelişmiş ülkelerin farklı düzeylerdeki beş başlıca eşgüdüm alanını nasıl bir eylem birliğiyle işlerlik kazandırdığını yansıtacaktır. Firmaların eşgüdüm sorunlarını çözmek için ilişkiler geliştirmeleri gereken başlıca alanların (Hall ve Soskice, 2001: 7) ilki, *endüstri ilişkileri* olarak tanımlanır. Bu alan; firmaların ücretler ve çalışma koşulları üzerine emek gücüyle veya emeğı ve işverenleri temsil eden kurumlarla müzakeresini nasıl eşgüdümlediğine karşılıktır. Burada masaya yatırılan, firmayı başarıya ulaştıran ücret - verimlilik seviyeleri ve bütün bir ekonomideki işsizlik ve enflasyon oranlarıdır. İkinci olarak *mesleki vasıf kazandırma ve eğitim* alanı karşımıza çıkar. Bu alan firmaların uygun vasıftaki çalışma gücünü nasıl kendileri için güvence altına alacağı ve bu sırada çalışanların vasıflara ne kadar yatırım yapacağı kararını vereceğı yeri tanımlar. Bu eşgüdüm probleminin çözümü ne yalnızca firmaların ne de çalışanların geleceğıyle ilgilidir; söz konusu olan bütün ekonominin vasıf seviyesi ve rekabetçiliğine karşılık gelir. Üçüncüsü olan *Şirket Yönetişimi* ise, firmaların finanse ettikleri yatırımların çıktılarını nasıl temin edebileceklerini yansıtıldığı alana karşılık gelir. Burası ise belli tasarıların finansmanının ve buradaki firmaların fonlarının güvence altında olup olmadığı ile ilgili bir eşgüdüm alanıdır. Eşgüdüm sorunlarının karşılık geldiğı bir diğery alan şirketlerin özellikle tedarikçileri ve müşterileri ve de diğery girişimlerle ilişkisini kapsamaması anlamında *firmalar-arası ilişkiler*dir. Burası ise firmanın

ürünleri için sabit bir talebi, girdileri için uygun bir arzı ve teknolojiye erişimini güvence altına aldığı bir alan olarak tanımlanır. Bu alanda uygun ilişkilerin gelişebilmesi, firmaların rekabetçi kalabilme ve ekonominin bir bütün olarak teknolojik ilerleme kabiliyetini gösterebilmesine bağlıdır. Son olarak, firmalar kendi *çalışanlarıyla* da aynı şekilde bir eşgüdüm sorunuyla yüz yüzedir. Buradaki temel mesele, çalışanların firma hedefleri için gerekli ehliyet ve birlikte hareket etme özelliklerine sahip olmasını garantiye almaktır.

KiÇ yaklaşımı yukarıda sıralanan alanlar arasında eşgüdümü sağlama biçimleri üzerinden SPE ve EPE'yi karakterize eden çıkarsamalar geliştirmiştir. Buna göre (Wales vd., 2008: 175), *serbest piyasa ekonomilerinde* firma etkinlikleri, öncelikle piyasa düzenlemelerinin hiyerarşisinde ve rekabetçiliğinde belirlenir. SPE 'gelişkin sermaye piyasalarına sahip olan, şirket yönetişiminin dış bağlantılarla işler olduğu, işverenlerin çalışanlarına bağlılığı uzun dönemli olmayan piyasa merkezli endüstri ilişkileri sistemlerinin var olduğu, firmaların tedarikçi ve alıcı firmalarla piyasa mekanizmalarını kullanarak ilişki de olduğu' bir eksen olarak tanımlanmıştır. ABD'nin temel örneğini teşkil ettiği bu yapılanma, yazının gelişmesiyle Britanya, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve İrlanda'yı da içerisine almıştır. *Eşgüdümlü Piyasa Ekonomileri* ise karşı karşıya oldukları eşgüdüm sorunlarını piyasa dışı mekanizmaların önceliğinde çözüme kavuşturan yapılanmalardır. SPE'nin aksine EPE; şirket yönetim modelleri açısından firma içi değişkenleri temel alan, sermayenin 'sabırlı' biçimleri olarak tanımlanabilen, müzakereye dayalı uzun dönemli bağlılık eğilimleri gösteren endüstri ilişkileri sistemleriyle işleyen ve firmalar arası ilişkilerin (sektörler ve endüstriler arası dâhil) eşgüdümünde piyasa dışı mekanizmaları kullanan yapılanmalardır. Almanya'nın başlıca örneğini teşkil ettiği bu sınıflandırmaya; Kuzey Avrupa ülkeleri, Japonya ve Güney Kore de dâhil edilmektedir.

En genel ifadesiyle EPE, firmaların ve ekonomideki diğer aktörlerin özgül varlıklara (anında başka bir amaç için değiştirilemeyen ve çıktılarının büyük ölçüde diğerlerinin etken işbirliğine bağlı olduğu varlıklara) yatırım yapmaya istekli oldukları alanlarken; SPE'ndeki yatırımlar

yaygın olarak değiştirilebilir varlıklara (değerin başka amaçlar için de gerçekleştirilebildiği varlıklara) yöneliktir. Bu durum EPE'deki stratejik etkileşimlerin özgül varlıklara ilişkin değeri gerçekleştirebilmesi için; endüstriye özgü vasıf geliştirme, ortak araştırma ve geliştirme gibi daha fazla kurumsal olarak desteklenmesi gerekliliğini ortaya koyar. Diğer yandan daha akışkan piyasalara sahip olan SPE, ekonomik aktörlerin kaynaklarını etrafında döndürebilecekleri genel vasıflar ve çok amaçlı teknolojiler gibi değiştirilebilir varlıkları elde etme yönünde teşvik ederken daha fazla çıktı alabilme arayışı gibi fırsatları daha fazla sunar. (Hall ve Soskice, 2001: 17)

2.2.1. Serbest Piyasa Ekonomileri

Endüstri ilişkileri açısından SPE, sektörel veya ulusal temelli toplu pazarlık mekanizmaları sunmayan bunun yerine merkezileşmemiş veya bireyselleşmiş endüstri ilişkileri sistemleri içeren yapılardır. Firma üst yönetiminin firma üzerinde ve çalışma ilişkilerini denetleme açısından verdiği kararlarda, tek taraflı bir ilişki kendini gösterir. Bu durum iş alma-işten çıkarma konusunda olabildiğince esnek, aynı firmada uzun dönem istihdam ilişkisi yaratabilecek bir üretim örgütlenmesine de olabildiğince uzak bir yapılanma meydana getirir.

Örneğin, “değişimin yörüngesi ABD'ndekine çok benzer olan Britanya'daki iki baskın eğilimden birincisi, sendika düzenlemesinin bütün biçimlerinden kaçış ya da bunların pratik geçerliliğini yitirmesi olurken ikincisi, emeğin temsilcilerinin ulusal toplu pazarlık yapılarından çekilmesi ve yerel sendikaların tekçi (unitarist) saflarda yeniden örgütlenmesidir (Thelen, 2001: 98). Böylelikle çalışanlar ve firma yönetimleri arasında geniş ölçekli bir işbirliği oluşamazken, firmanın yönetsel gücünün çalışanlar üzerinde daha belirgin hissedildiği modellere karşılık gelen bir endüstri ilişkileri yapılanması kendini gösterir.

Mesleki vasıf kazandırma ve eğitim alanında firmaların çalışanlardan beklentisi; tek bir firmanın etkinlik alanına özgü vasıflarda yoğunlaşmak yerine, firmalar arası değiş-tokuş edilebilir genel vasıflar geliştirmeleri yönündedir. Böylelikle firma için yeni fırsatlar kendini gösterdiğinde,

firmalar arası üstünlük arayışında daha kolay değiştirilebilir bir varlığa sahip olunmuş olur.

Bütün bir ekonomi içerisinde iş ve işsizlik güvencelerinin nasıl bir bileşim üzerinden seyrettiği ile bunların mesleki becerileri nasıl belirlediği ilişkisini ele alan Estevez-Ave vd. (2001: 181-182); iş güvencesinin var olduğu modellerde işçilerin firmaya özgü mesleki becerilerine doğru, işsizlik güvencesinin var olduğu modellerde sektörel mesleki becerilerine doğru, her iki güvencenin de olmadığı modellerde ise genel mesleki becerilerine doğru bir yatırım eğilimi olduğunu iddia eder. Bu tespit ikili modellemeyi destekler niteliktedir, çünkü çoğu ülke ya düşük güvence, genel mesleki beceriler ya da özgül mesleki beceri, güçlü iş veya işsizlik güvencesi bileşkesine göre sınıflandırılabilir. SPE’de anlaşılacağı üzere düşük güvenceli istihdam politikaları sunan modellere karşılık gelmektedir.

Şirketlerin yönetişimi açısından SPE’de, firmalar sermaye piyasalarındaki mevcut gelirleri ve hisselerinin değeri ile ilgili özenli olmaya teşvik edilir. Çünkü büyük firmaların finansmanlarını garanti altına almaları, sermaye piyasalarındaki (ilgililerin firmalar hakkında güvenebileceği kamuya açık bir bilgi sağlayıcı olarak) değerlerine bağlıdır. Bu finansman sağlama biçimleri bono işlemleri, hisse senedi piyasasındaki dağınık yatırımcılar veya banka borçlanmaları gibi çeşitlenebilecektir.

Firma ve firmaya dışsal kaynak sağlayabilecek ihtimallerin eşgüdümünün incelendiği bu başlık, SPE içerisinde etkinlik gösteren firmaların yönetsel şekillenişinde sermaye piyasalarında edindikleri konumun rolünü araştırır. SPE’ndeki şirketin bileşenleri; firmanın hisse değeriyle bağlantılı olan güçlü performans özendiricilerine sahip olan bir CEO hâkimiyetinde, menkul değerler toplamı yalnızca firmanın hisse değeri ile ilgilenen ve riskli stratejileri desteklemeye istekli olan dağınık yatırımcıların sahipliğinde, yeniden yapılanma planlarına karşı çıkabilme vasfı zayıf olan ve performansa bağlı teşvikleri olumlu karşılayan bir emek gücü içeriğiyle tasvir edilmektedir (Vitols, 2001: 359).

SPE’deki *firmalar arası ilişkiler* genel olarak standart piyasa ilişkileri ve resmi zorlayıcı sözleşmeler üzerine kuruludur. Örneğin ABD’de bu ilişkilere, şirketlerin gizlice anlaşarak fiyatları veya piyasaları

tasarlamasını önleyecek katı tekellilik karşıtı düzenlemeler ve büyük ölçüde yazılı sözleşmelerin katı yorumlamalarına dayanan sözleşme yasalarının ilkeleri eşlik eder. Firmalar arasında önemli bir ilişki biçimi olan teknoloji aktarımı, SPE’de firmaya dâhil olan teknokratların (ilgili bilim insanları veya mühendisler) bilgilerini beraberinde getirmeleri ile sağlanır. Bu ilişki genel olarak akışkan bir emek gücü piyasası içerisinde yer alan teknokratların bir firmadan diğerine (ya da araştırma kurumlarından özel sektöre) olan hareketiyle güvence altına alınır. (Hall ve Soskice, 2001: 31)

Dolayısıyla firmaların bir bütün olarak kendi genel çıkarlarına hareket eden işbirliği ilişkilerinin kurulmasından ziyade, piyasadaki rekabetin güdülediği (lisanslama, patent gibi teknolojik yeniliğin piyasadaki değerini ölçmeye ilişkin) standartların belirleyici olduğu kurumsal ilişkiler yaygındır. Örneğin, ABD’de standart belirleme, her firmanın rekabette avantaj sağlayıcı bir konuma gelebilmek için kalite meseleleri üzerine kendi kurallarını geliştirmeye çalışmasını içeren, oldukça parçalı ve rekabetçi bir rejim olarak karşımıza çıkar (Tate, 2001).

2.2.2. Eşgüdümlü Piyasa Ekonomileri

EPE içerisindeki çoğu firmanın, geniş ölçüde çalışma özerkliğine sahip vasıflı bir emek gücünü istihdam eden, üretimini genel olarak bu emek gücünün ve diğer tüm firma bileşenlerinin işbirliği ile ortak bir şekilde geliştiren bir stratejiye sahip olduğu öne sürülür. “Bu tarz bir üretim stratejisini benimsemiş olan bir firma, çalışanları tarafından sahiplenilip sahiplenilmemesi ve iş ile ilgili bilgiyi edinmiş vasıflı çalışanın diğer firmalar tarafından avlanıp avlanılmaması risklerine karşı korunmasız olacaktır. Bu yüzden EPE *endüstri ilişkilerinin* bu tarz sorunları çözebilme yeteneğinde olması gereklidir”. Örneğin Almanya endüstri ilişkileri, ücretleri endüstri seviyesinde ve vasıflar temelinde düzenleyen toplu sözleşmelerle, firmalar arası vasıflı çalışan kapma rekabetini zorlaştırmış ve ikinci olarak da bu çalışanlara ödenebilecek en yüksek ücretleri sunarak firmaya olan bağlılıklarını güvence altına almıştır. (Hall ve Soskice, 2001: 24-25),

Endüstri ilişkilerinde toplu pazarlık mekanizmasını olabilir (çalışanların sendika üyeliği oranlarının göreceli yüksekliği) kılan kurumsal niteliğine firma düzeyinde tamamlayıcılık getiren işçi meclisleri, işten çıkarımlar ve çalışma koşulları gibi konularda oldukça donanımlı bir yetkiye sahip seçilmiş işçi temsilcilerinden oluşan bir sistem olarak karşımıza çıkar. İşten çıkarmaların veya çalışma koşullarında yapılacak düzenlemelerin gelişigüzeğine karşı işçi meclislerinin güvencesinde olan çalışanlar, firmaya özgü vasıf geliştirme ve firma için fazladan çaba sarf etmeye teşvik edilmiş olurlar.

EPE'nin istihdam yapısı firmaya veya endüstriye özgü alanlarda vasıf sahibi bir emek gücünden oluştuğu için *mesleki vasıf kazandırma ve eğitim* kurumsal olarak sürdürülmesi gereken bir eşgüdüm alanı olarak belirir. Firmalar vasıflara ilişkin beklentilerini uzun vadeli olarak çözmeye girişmiş, çalışanlarına iş veya işsizlik güvenceleri tanıyarak üretim sistemleri ve refah politikaları arasında can alıcı bir bağlantı kurmuştur (Estevez-Abe vd., 2001:154). EPE'deki çalışanlar özgül alanlarda vasıflaşsalar da, ömür boyu bir ücret güvencesiyle korunabileceklerini kestirebilirler. Böylelikle iş ve işsizlik güvenceleri ile vasıflaşma arasında olumsal bir ilişki kurulmuş, sosyal politikalar ise sistemin işlerliğini tamamlamıştır. Sosyal politikalarla güvence altına alınmış, uzun dönemli firma-çalışan ilişkisi; emek gücüne yeni katılan gençlerin mesleki beceri kazandırma süreçlerine güven duymasını da beraberinde getirecektir.

Ayrıca emek gücünün içeriğinde SPE'deki gibi eğitim sisteminden edindiği diplomaya bağlı bir eşitsiz tabakalaşmanın oluşmasından ziyade (çünkü eğitim sisteminde yükselmek yerine daha iyi işte yükselme fırsatlarının olması), toplumsal cinsiyete dayalı bir ayrılaşma daha belirgindir. Çünkü kariyer kesintilerinin daha olağan olduğu SPE'den farklı olarak, EPE'de bu kesintiler daha aksatıcı etkiler yaratabilecektir. (Estevez-Abe vd., 2001:159-160)

EPE'de *şirket yönetişiminin*, SPE'den farklı olarak hissedar esasına göre (yalnızca hissedarların idare ettiği ve kendi çıkarlarını en çoklamaya çalıştığı bir model) değil, paydaş esasına göre (firmanın çalışanları, tedarikçileri, müşterileri ve çevresindeki diğer topluluklar gibi çeşitli

bileşenlerin firma yönetiminde söz sahibi olduğu ve firma yönetişiminin karar alma süreçlerinde bu bileşenlere ait dengelerin gözetildiği bir model) işlediği ifade edilir (Kelly'den aktaran Vitols, 2001: 337).

Paydaş ilkesini gözetilen bir yönetsel yapısının, yalnızca sermaye piyasalarındaki kamuya açık finansal bilgileri gözeterek yatırımlarını güvence altına alması beklenmez. Firmayla işbirliği içerisindeki bileşenlerin sektör içi veya endüstri içi bilgileri birbiriyle paylaşarak, ortak bir şekilde yatırımlarını güvence altına almaya yönelirler. O yüzden yatırımcılar için değerli olan göstergeler Almanya örneği ile şu şekilde sıralanabilir (Hall ve Soskice, 2001: 23): i- ana tedarikçiler ve müşterilerle kurulan yakın ilişkiler, ii- hissedarlar arası yaygın ağlarda güvence altına alınmış bilgi, iii- standart belirleme, teknoloji transferi mesleki beceri kazandırma gibi konularda bilgi elde edilebilecek etkin endüstri içi birliklere üyelikler. Bu göstergelerin ışığında firmanın ünü ve işleyişi yatırımcılar için sermaye piyasalarının kamuya açık finansal göstergelerinden daha anlamlı bilgiler sağlar.

Firmaların çalışanları ile uzun dönemli sözleşmeler yaptığı EPE'de, teknolojiye ait bilgi transferinin SPE'de olduğu gibi kişilerin emek piyasasındaki hareketliliğinden sağlanması beklenemez. Dolayısıyla *firmalar* ve sanayi birlikleri *arasında* büyük ölçüde güvene dayalı *ilişkilerin* teknoloji transferi ve bilgi paylaşımı alanındaki eşgüdümü çözmesi beklenir. Sanayi birlikleri ve kamu görevlileri firmaların yetkinliklerinin nasıl geliştirilebileceği ve kamusal desteklerle nasıl yönetilebileceği konusunda birlikte çalışarak yeni teknolojilerin yayılmasını desteklerler (Hall ve Soskice, 2001: 26).

SPE'de ki firmaların tek taraflı yönetim anlayışının aksine, EPE'deki firmaların *çalışanlarıyla ilişkileri* fikir birliği sağlama amacıyla bezelidir. Çalışan temsilcilerini, başlıca hissedarları, başlıca tedarikçiler veya müşterilerle eşleştirilmiş diğer yöneticileri de kapsayan bir danışman kurulunun işlerliğinde büyük kararlar gündeme alınır. Dolayısıyla bu bakış açısından, firma ve çalışanlar diğer tüm paydaşlarla beraber ortak güdülerle hareket edecektir.

2.3. Kurumsal Tamamlayıcılık

KiÇ yaklaşımına göre kapitalizm koşullarında var olma becerisi yukarıda sıralanan eşgüdüm sorunlarının tamamlayıcı bir kurumsal ilişkiler bütünüyle yürütmesine dayanır. Öyleyse *kurumsal tamamlayıcılık* bir bütün olarak modellenen ülkenin karakteristiğini yansıtan işlevsel mekanizmanın tanımını ifade edecektir. Ulusal üretim rejimleri, kurumların arasındaki karmaşık etkileşimlerin şekillendirdiği bir bütün olarak karşımıza çıkar. Örneğin bir kurumun varlığı (ya da etkinliği) diğer bir kurumun getirisini (ya da etkinliğini) artırıyor ise bu iki kurumun birbirinin tamamlayıcı olduğu söylenebilir (Hall ve Soskice, 2001: 17). Yani ekonominin belirgin bir alanında eşgüdüme sahip olan bir yapının, diğer alanlarda da bu eşgüdümü tamamlayan pratikler geliştirme eğiliminde olması beklenir. Eğer bu eğilim doğruysa, ülkeler arasında kurumsal pratiklerin gelişi güzel dağılmasını bekleyemeyiz. Sonuç olarak da serbestlik (SPE) ve eşgüdümlülük (EPE) pratikleriyle birbirinden ayrılan kümelenmeler karşımıza çıkmıştır.

Kapitalist çeşitliliği ülkelerin ekonomik avantaj sağlama arayışının bir sonucu olarak ele alan bu yaklaşımın anahtarı olan kurumsal tamamlayıcılık, kurumsal yapıların birbirinin tamamlayıcısı olduğu modellerin daha iyi ekonomik performans sergileyeceğini öne süren bir kavramsallaşmadır. Kavramın sınırlarının tam olarak çizilmemiş olması bir yana, kurumsal bir bağdaşıklığı ifade ettiği anlaşılmaktadır: ekonomik anlamda etkinliklerini artırma isteğiyle donanmış birbirini tamamlayan kurumsal mekanizmalar bütünü. Dolayısıyla uluslar arası rekabete konu olan ülkelerin kurumsal yapılarıdır ve bu yapılar rekabet koşulları içerisinde birbirinden üstün özellikleriyle değil, kendilerine özgü becerileriyle var olagelmektedirler. Birbirinden üstün olmayan, kendilerine özgü avantajları ile uzun dönemde tatmin edici ekonomik performans sergileyebilen EPE ve SPE’de kurumsal değişim de nadir yaşanacaktır. Çünkü kapitalizm koşullarında hayatta kalma becerileri ekonomik etkinlikler doğrultusunda birbirini tamamlayan kurumsal yapıların varlığına bağlıdır. Bir eşgüdüm alanında yaşanabilecek olağandışı bir gelişme diğer alanlar tarafından mevcut dengeyi bozabileceği için dizginlenebilir. Dolayısıyla bütün eşgüdüm alanlarında eşanlı bir değişim imkânsız olmasa da zordur ve toptan bir kurumsal

değişim nadir yaşanacaktır. Kısacası, kurumsal tamamlayıcılıkların değişime dirençli yapısı tek bir kapitalist üretim örgütlenmesi üzerinde benzeşmeyi değil, çeşitlenmenin süregelmesini beraberinde getirecektir.

3. KİÇ YAKLAŞIMI ÜZERİNE ELEŞTİRİLER

Kapitalizm içerisindeki farklılaşmaların akademik bir çalışma alanı olarak yaygınlaşmasından bu yana en çok yankı ve etki yaratmış çalışma olarak beliren KiÇ'in kurucu metni ve temsil ettiği yaklaşım birçok düzeyde eleştirilmiştir. Bu eleştirileri Streeck'i izleyerek (2010) dört alt başlık altında sınıflandırabiliriz. Bu eleştirilerin birincisi yaklaşımın temel kategorileri (modelleri) olan SPE ve EPE çatallanmasının sınırlılıklarından (yetersiz çeşitlilik, temel sınıflandırmanın darlığı), ikincisi kurumsal tamamlayıcılıkların işlevselci yapılandırılışından, üçüncüsü ekonomik performans ve etkinliğin temel alındığı bir ekonomici indirgemecilikten ve dördüncüsü ise toplumsal değişimi açıklamadaki yetersizliğine karşılık gelen durağan karşılaştırmacı ele alıştan kaynaklı açmazlar olarak sıralanabilir.

İlk olarak KiÇ yaklaşımına yöneltilen en yaygın eleştiri yapılan kategorileştirmenin ortaya çıkardığı kısıtlılıklardır; betimlenen ülke modellerinin mevcut gerçeklikle uyuşmadığı, iki ülkenin (ABD ve Almanya) ekonomik yapılanmasının diğer coğrafyalara genelleştirildiği ve iki eksenli bir ele alışın çok dar bir kapsam yarattığıdır (Crouch, 2005; Hamann ve Kelly, 2007).

Crouch'a göre (2005: 443), KiÇ yaklaşımı betimlemiş olduğu uzun dönemde karşılıklı avantajları sayesinde ayakta kalmış, değişime dirençli, zaman içerisinde sabitlenmiş tiplendirmelerle gelecekteki karakter değişikliklerine dahi yer bırakmayacak kadar katı bir anlayış sunar. Öyle ki, tiplendirmenin kendi içindeki aykırılıklara bile yer bırakmayan bir katılıktır bu. Sanki EPE ekonomilerinde hiçbir zaman kökten (tedrici olmayan, ani) bir yenilik yaşanamaz, SPE ekonomileri ise hep kökten yenilikler gerçekleştirecekmiş gibi. Bu anlayışta Microsoft'un Windows işletim yazılımının bir önceki sürümden çok da farklı olmayan yeni sürümünü piyasaya sürmesi kökten bir yenilik sınıflandırmasına gireceksen, EPE'deki herhangi bir motor endüstrisinin hidrojeni

yakıtlaştıran bir motor üretebilmesi tedrici bir yenilik sayılacaktır. Dahası EPE sınıflandırmasına dâhil edilen İsveç ve Finlandiya gibi ülkelerin telekominasyon gibi SPE'ye özgü bir sektörde lider konumları ve de yine benzer bir şekilde diğer Nordik ülkelerinin medikal teknoloji alanındaki konumları açıklanamaz örneklere dönüşmektedir.

Daha da temel olarak KiÇ yaklaşımı hem tarihin yatay, hem de mekânın düşey bağlantılarının bir yerine denk gelen görgül olayları çok geniş bir mekâna ve zamana sabitleyerek, tekil olaylardan kuramsal bir çerçeve kurgulamaktadır. Bu çaba daha da ileri giderek önselleştirilmiş bir çerçeveye, görgül alanın ikili bir düzleme sıkıştırılmasına neden olmuştur. Görgül araştırmalar kuramsallaştırılmış türün ilişkilendirildiği bir olayı, aynı belirlenim üzerinden değil; kuramsallaştırılmış türe genel hatlarıyla hangi oranda benzeştiğini ve zamansal, mekânsal farklılıkların ne gibi değişiklikler getirdiğini belirlemek için çalışılmalıdır. Aksi takdirde Max Weber'in çok önceleri uyarılmış olduğu bir hataya düşülmüş olur: olaylarla türlerin karıştırılması (Crouch, 2005: 57).

Genel olarak kapitalizmin türlerinin sayısı artmakta, netice itibariyle de türler içerisindeki ülkelerin sayısı gerilemektedir; ülkeler Weberci bir çerçeveden bakıldığında 'tarihsel bireysellikler' olarak belirlemeye başlamıştır. Çelişkili bir biçimde bu durum onların kapitalist politik ekonomiler olarak benzerliğinin ve birbirleri arasındaki ilişkilerin ortaklığının daha görünür olmasına neden olmaktadır. (Streeck, 2010: 29) İkincisi, KiÇ yaklaşımı betimlediği olguları ve olayları kapitalist varoluş koşullarının sürdürülebilirliği üzerinden tanımlamaktadır. Betimlediği iki ana eksen içerisindeki kurumsal dizilişler, birbirinin tamamlayıcısı olma ölçütüyle uzun dönemli 'başarı' sergileyen ve sergileyebilecek olan modeller olarak tanımlanmıştır. Yani iyi ekonomik performansın ölçütü birbirinin tamamlayıcısı bir kurumsal diziliş bütünüdür. KiÇ yaklaşımının temelinde kurgulanmış olan, kurumsal tamamlayıcılıklar; bağdaşık kurumsal dizilişlerin, ayrışık olanlara göre daha 'başarılı' bir ekonomik performans sergilediğini tanımlamanın da bir aracı haline gelmiştir (bknz Hall ve Gingerich, 2004; Hancke vd., 2007).

Streeck ise (2010: 30), 'saf' kurumsal dizilişlerin ekonomik bir üstünlüğü olduğu yönündeki iddianın görgül çalışmalarla

desteklenmemiş olduğunu, aksine kurumlar arasında içsel farklılıklar ve hatta uyuşmazlıkların gözlemlenebileceğini dile getirmiştir. İşlevsel kaygıları olmayan kimi çalışmalar (Boyer, 2005; Deeg, 2009; Höpner, 2005) da buna benzer ‘melez’ sistemlerin varlığını (ya da sürdürülebilirliğini) ortaya koyarak bunu göstermişlerdir.

Eleştirilerin kümелendiği üçüncü alan, KiÇ yaklaşımının yansıttığı economici çerçevedir. Klasik iktisadın çıkar peşinde koşan rasyonel öznesinin yerini, çıkar peşinde koşan rasyonel kurumsal yapılar; ideal tam rekabet koşullarının bir parçası olan karşılıklı ekonomik üstünlükler tanımının yerini de karşılıklı kurumsal üstünlükler devralmıştır. Kapitalist gelişmeyi rasyonel economicilikle değil; kar arayışı ile kapitalist piyasa ilişkilerinin kuşatmasından sıyrılmaya çalışan toplumsalın kaynağı olduğu karşıt hareketlerin şekillendiriciliğinde gören Polanyici bir anlayışın savunucusu Streeck’e göre (2009) KiÇ yaklaşımı, rasyonel seçimci kurumsal kurama yakın bir şekilde bütün bir toplumu, ekonomik ilişkilere indirgeme eğilimi içerisindedir (Streeck, 2010: 31). Bu eğilimin içeriği emeğin sermayeden farklı çıkarları temsil eden bir özne olarak dahi yer almadığı bir çerçeve oluşturur. Çalışanlar ya da çalışan örgütleri KiÇ yaklaşımı içerisindeki yalnızca kurumsal eşgüdüm sorunlarını çözme işlevinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Howell (2003: 112) KiÇ yaklaşımının kapitalizm tarihini firma davranışları merkezinde düzleştirilmesinin yarattığı tehlikeyi, emek hareketinin bazı ekonomik ve toplumsal gelişmelerde oynadığı tarihsel rolü (Fransa’da İşçilerin Özyönetimi, Almanya’daki işçilerin yönetime katılma hakkı, İsveç’teki ücretli fonları, Britanya’daki endüstriyel demokrasi ve alternatif ekonomik strateji, ABD’deki endüstriyel siyasalar gibi gelişmeleri) olumsal süreçler olan politik karşıtlıklar ve güç ilişkilerinin bir sonucu olarak değil de, dengenin yenilenmesi olarak ele alınmasında görür. Çerçevesi kendi kendini ayarlayan bir işlevsel ekonomi politikle sınırlanmış KiÇ yaklaşımı, bu nedenle karşılaştırmalı ekonomi politiğin merkezi bileşenlerinden olan kriz ve çatışma anlarını açıklamada yetersiz kalmıştır.

KiÇ yaklaşımının kuramsal çerçevesinde siyaset ve devletin edimi, hükümetlerin büyük ölçüde işveren iradesine göre davrandığı ve devlet

işlevinin ekonomik aktörler arasında eşgüdümü teşvik edici bir gereklilik olduğu çerçevesinde dar bir kavramsal düzlemde ele alınır (Howell, 2005: 28). Bu durum Amable ve Palombarani (2009: 126-127) tarafından da eleştirilmiş; siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlar arasındaki etkileşimlerin daha iyi kavranabilmesi için politik dengelerin de gözetildiği eleştirel gerçekçi bir kuramsal çerçeve önerilmiştir. Bu çerçeveye göre KiÇ yaklaşımında devlet de firma merkezli kurumsal bir belirlenişle ele alınmış ve devletin aktörler üzerinde bundan bağımsız bir kural koyma kapasitesinin (ayrıca firma dışı diğer aktörlerin devlet aracılığı ile kural koydurma istencinin de) ihmal edildiği iddia edilmiştir. KiÇ yaklaşımı sınıf ilişkilerini ve devlet mekanizmasının işleyişini firma merkezli bir bakışla çerçeveyerek, işveren çıkarlarının itkisi dışında bağımsız davranma kapasitesi olmayan ekonomici bir düzleme sıkıştırılmıştır. Firma ve firmalar arası eşgüdüm ilişkilerinin yalnızca ekonomik sürdürülebilirlik üzerinden kurgulanması, firma ile etkileşim içindeki diğer bazı toplumsal ilişkilerin de ekonomik sürdürülebilirliğin bir parçası olduğu varsayılmasına neden olmuştur. Böylelikle firma ve firmalar arası davranışlarda betimlenen uzun dönemde yalnızca işveren çıkarı üzerinde bir denge arayışı olmuştur.

KiÇ yaklaşımına dair eleştirilerin toplandığı dördüncü alan toplumsal değişimi ya da daha özel olarak kurumsal değişimi ele alışına ilişkin görüşlerdir. KiÇ yaklaşımının durağan bir kavramsal çerçeve ile tarihsel ve mekânsal değişimleri kavramada yetersiz olduğu ifade edilmiştir. Bu yetersizlik genel olarak sınıflandırmalarının kurgulanış biçiminde kendini göstermekle beraber kurumsalın yapısını ya da varolma ilkelerini tanımlamaktan ileri gelen kısıtlılıkların da bir sonucudur. Amable ve Palombarani'ye göre (2009: 129) KiÇ yaklaşımının 'kurumsal' tanımsal olarak ele alışındaki firma ve firmalar arası eşgüdüm mekanizmaları merkezli kavrayışın yarattığı sınırlılık, kurumsal değişim süreçlerinin kuramsal olarak analiz edilmesini imkânsızlaştırmaktadır. Dolayısıyla kurumsal değişimi kavramak firma merkezli kısıtlılıkların aşılmasını gerektirir. Öncelikle, belirli kapitalist modelleri görünürde birbirinden ayırıştıran etkinin kurumsal bütünlükler arası rekabet kapasitesi değil, toplumsal çatışmaların nasıl yönetildiğidir. Bu çatışma ki köklerini farklı

toplumsal-ekonomik konumlara ait bireysel ve kolektif öznelerin isteklerinin, beklentilerinin ve taleplerinin ayrışıklığından alır. Kurumsalın işlevsel mekanizması da böyle bir çerçeveden, toplumsal çatışma kökensel olarak aşılamaz yalnızca kısmen ve anlık olarak etkisizleştirilebilir, iki şekilde anlaşılabilir (2009: 133): ‘Birincisi, kurumsal mekanizma ancak ortaya çıkış koşullarına uygun olarak özerk biçimde işlev sürdürebilir. İkincisi ise kurumsal mekanizmayı meydana getiren an biricik bir son değil, toplumsal ve ekonomik bir uzlaşının yansımasıdır.’ Böylelikle hem değişim dinamikleri toplumsal öznelerin ayrışık taleplerine yaslanan temel bir çatışma üzerine inşa edilebilir hem de kurumsal genel geçerlikten sıyrılıp tarihselleştirilmiş olur. Değişimin yönünü kavrayabilmek ise kriz ve uzlaşma anlarındaki politik ilişkileri ve etkileşimleri çözümlenmeyi gerektirir. Çünkü kurumsal mekanizmaların ortaya çıkışı, yeniden yapılandırılması ya da yok oluşu bu etkileşimlerin karmaşık nedenselliğiyle ilişkilidir.

Kurumların işleyişini ortak bir hedef için birbirini tamamlayan bir hizalanış olarak tanımlamak KiÇ yaklaşımını önemli bir vargıya ulaştırır. Kurumlar birbirini pekiştirmek için tanımlanmış olan eşgüdüm alanları arasında iç içe geçen bağlantılar oluşturarak bütün bir ekonomik yapıyı değişime dirençli hale getirirler. Karşılaştırmalı kurumsal üstünlüğünü koruma eğilimi, herhangi bir eşgüdüm alanındaki değişim eğilimine baskın gelecektir. Böylelikle ülkeler arası farklılıklar belirginliğini kaybetmeyerek, kurumsal dizilişlerinden tanımlanabilecektir. Bu vargı KiÇ yaklaşımının kapitalist ilişkileri firmalara özgü davranış kalıpları üzerinden işlevselci kaygılarla çözümlenmesinin nasıl bir durağan çerçeveye ulaştığını gösterir. Firma davranış örüntüleri ülkesel bir düzeye genelleştirilerek temel sınıflandırmada oluşturulan modelleştirmenin yarattığı durağanlığa (sınırların dışından kaynaklanabilecek değişime zorlayıcı etkilerin göz ardı edilmesi) ek olarak; içsel değişim dinamikleri de kurumsal tamamlayıcılıklar tanımlamasının içerisinde öğütülmektedir. Bütün bu eleştiriler doğrultusunda KiÇ yaklaşımının oturduğu temel kısıtlılığın kapitalizmi sınıflandırırken, kapitalizmi analiz dışı tutmak olduğunu söyleyebiliriz. Kurumlara indirgenen analiz, kurumların kapitalist niteliği göz ardı edilerek çözümlenmiştir. Bruff (2011: 482)

kurumların kapitalist toplumun evriminde önemli olabileceğini, ancak yine bu kurumların kapitalist varoluş koşullarında temellendiğini belirterek, toplumsalın kaynağının kurumlar olamayacağını ifade eder. Ona göre kapitalizmin çeşitleri vardır, ama hepsi kapitalizm içindeki çeşitliklerdir.

4. KİÇ YAKLAŞIMININ ÇALIŞMA İLİŞKİLERİ ALANINA ANIMSATTIKLARI

Çalışma ilişkileri kuramlarının ana gündem maddelerinden biri olmuş olan yakınsama – ıraksama tartışmaları KiÇ yaklaşımının da dolaylı etkisiyle canlılığını korumaya devam etmektedir. Endüstri ilişkileri kuramlarının tarihinde KiÇ yaklaşımı ile kuramsal yakınlığı olmasa da, yöntembilimsel ve bazı motifsel yakınlıkları akla endüstri ilişkilerini sistemci ele alışlarını getirir. Endüstri ilişkilerinin teklifi – çeşitliliği üzerine çalışmalar uzun soluklu bir tartışmanın konusu olmakla beraber kuramsal katkılar ilk olarak en belirgin şekilde Kerr vd. (1960) tarafından ileri sürülmüştür. Endüstri ilişkileri alanını Parsonsçu bir anlayışla sistem olarak kavrayan ve kurgulayan bu yaklaşıma göre, Endüstri İlişkileri Sistemi (EİS); ‘yöneticiler, işçiler ve hükümet kurumları arasındaki karşılıklı ilişkilerin bileşiği’ (Dunlop, 1958: 13) olarak tanımlanır. Bu sistemin bileşenleri karşılıklı bağımlıdır ve her birinin ayrı ayrı etkisi sistemin bütününe yansır (Dunlop, 1958: 13). EİS’nin ana aktörleri ve temel yapısal bileşenleri (bütçe kısıtları, teknoloji, güç ilişkileri ve aktörlerin statüsü, emek yönetiminin ideolojisi) üzerinden gelinen noktada neden belli kuralların, belli sistemler içerisinde ortaya çıktığı, nasıl ve neden değiştiği ortaya serilmiştir.

Kerr vd. (1960) Eİ’de sistem anlayışını daha da detaylandırmış ve derinlemesine açıklayıcılık kazandırarak zaman içerisindeki değişimleri sınıflandırmışlardır (Kaufman, 2011: 16). Buna göre zaman içerisindeki değişimlerin EİS açısından tekliliğe veya çeşitliliğe dönüşme koşulları incelenmiştir. Tek tipleşen örüntü, gelişmiş kapitalist ülkelerin EİS’lerinin zaman içerisinde birbirine benzeştiği varsayımına dayanan ‘birinci düzen’ olarak nitelenmiş (yakınsamacı anlayış), çeşitlenen

örüntüler ise gelişmekte olarak ülkelerin farklı toplumsal bileşenlerine bağlı etkileşimlerle 'ikinci düzen' olarak tanımlanmıştır.

Birinci düzen adıyla, gelişmiş kapitalist ülkeler ve onların bazı izleyicileri için tanımlanan endüstrileşmiş ülkelerin EİS'nin genel bileşenleri: teknolojinin, ölçek ekonomilerinin, uzmanlaşmış bilginin, büyük hiyerarşik örgütlerin çalışma işleyişinde var olan belirsizliklerin-güvensizliklerin ve piyasaya bağımlı çalışmanın kaçınılmazları olarak; etkinlik gösteren büyük firmalar, bürokratik istihdam sistemleri ve emek hareketleridir. Birinci düzende yer alan ülkelerin Eİ'lerinde; zaman içinde grev ve benzeri çatışmaların etkisinin azalacağı, sendikaların profesyonel biçimli kurumlara dönüşeceği ifade edilir. Kuruluş zamanında birbirini dışlayan yapılanmalar; zamanla birbirlerini içeren, birbirini destekleyen bir evrilme süreci yaşayacaklardır. Bu oluşacak kurallar ağı ise "çoğulcu endüstriyalizm" olarak tanımlanacaktır. İkinci düzen ise gelişmekte olan ülke veya bölgelere özgü belli durumların yarattığı çeşitlenmelerin yansıması olarak kurgulanmıştır. Örneğin egemen elitlerin farklı endüstrileşme stratejileri (açık piyasa veya devletçi düzenleme), farklı kültürel ve toplumsal koşullar (bireyciliğe veya kollektifçiliğe ilişkin değerler) ve de farklı siyasal ve emek ideolojileri (kapitalizmi veya sosyalizmi destekleme) bunların bazılarıdır. İkinci düzendeki kurallar ağı kültürel, toplumsal ve siyasal etkenlerle uzun vadede ülkeler arası farklılaşmalar yaratacaktır. (Kaufman, 2011: 16)

Kerr vd. endüstri ilişkilerini ele alışı gelişmiş kapitalist ülkelerin birinci düzen diye tanımlanan endüstri toplumları düzeyinde birbirine benzeceği üzerine geliştirilen bir yakınsama tezidir. Bu anlayış KiÇ yaklaşımıyla kıyaslandığında toplumsal değişim ilişkilerini kavramada daha dinamik çıkış noktaları olmasına rağmen kısır bir açıklayıcılığa sahip olduğu yönünde benzer eleştirilere konu olmuştur. Yakınsama tezinin varsayımları tarihsel gelişmelerin farklılığıyla açıklayıcılığını yitirmiştir.

Kerr vd. tarafından vurgulanmış olan varsayımlar ve yakınsama öngörülerine ilişkin savlar; 1968-1974 dünya grev dalgası, durgunluk enflasyonu kaynaklı sorunlar, kârlılığın gerilemesi ve de siyasal ve

endüstriyel düzensizliklerin baş göstermesi gibi gelişmelerle sorgulanmaya başlanmıştır. Ayrıca 1970'lerin ekonomik ve endüstriyel sorunlarına ülkelerin çeşitlilik gösteren yanıtları yakınsama kuramlarının geçerliliğini şüpheli hale getirmiştir (Hamann ve Kelly, 2008 :130).

KiÇ yaklaşımının da yukarıdaki aksine iraksama ve çeşitlilik üzerinden bir kuramsallaştırma girişimi olmasına rağmen günümüzdeki durumunun benzer bir açıklayıcılık krizinde olduğu yukarıda ifade edilmiştir. İki farklı yaklaşımın benzer kuramsal krizlere sürüklenmesindeki en belirgin ortaklık kapitalizmin dinamiklerini bütün bir sistem olarak algılamaktan uzak mekanik ve durağan modelleştirmenin krizidir.

5. YAKINSAMA – IRAKSAMA İKİLİĞİNİ AŞMAK: FARKLILIKLARDAN ORTAKLIKLARA

Yakınsama ve iraksama ikiliği üzerinden kavramsallaştırılan çözümlerinin kurumsalcı bileşenlerinden biri olan KiÇ yaklaşımının durağan çerçevesine cevaben temel hareket noktalarını çeşitlilikler üzerinden değil, ortaklıklar üzerinden temellendirmenin gerekliliği paradigmatik bir farklılaşma çabasına atfen çok geniş bir akademik alana karşılık gelecek şekilde aşağıdaki tabloda vurgulanmıştır.

Tablo 1: Rekabet Halinde olan Paradigmalar olarak Kapitalizmin Çeşitlilikleri ve Benzerlikleri: Temel İlgili Alanları ve Yol Gösterici Kavramlar

Çeşitlilik	Ortaklık
Ulusal Kurumlar	Küresel Piyasalar
Kurumsal Bağımsızlık	Kurumsal Bağımlılık
Piyasa Uyumlu Kurumlar	Piyasa Bozucu Kurumlar
Kurumsallaşmış Ekonomik İlişkilerin Durağan Yeniden Üretimi	Kurumsal Olarak Bozucu Ekonomik İlişkilerin Dinamik Genişlemesi
Siyaseten Yeniden Üretilen Ekonomik Durağanlık	Ekonomik Olarak Gündümlü Ekonomik İstikrarsızlık
Ekonomiye Önderlik Eden Kurumlar	Ekonomiyi Yalıtın Kurumlar
Etkinliğini En Çoklayan Kurumlar	Kârını En Çoklayan Kurumlar
Toplumsallaşan Ekonomik İlişkiler	Eksik Toplumsallaşan Ekonomik İlişkiler

Kurumsal Tutarlılıklar	Kurumsal Karşıtlıklar
İşbirliği	Çatışma ve Uzlaş
Mekânsal Farklılıklar	Zamansal Farklılıklar
Firma Olarak Ülkeler	Demokrasi Olarak Ülkeler

Kaynak: Streeck, 2010: 40

Bu tablonun işaret ettiği (Streeck, 2012) kapitalizmin yalnızca bir ekonomiye değil, aynı zamanda bir toplumsal ilişkiler bütününe karşılık gelmesi ve bu karşılığı anlayabilmenin ikisini birbirinden ayırmayacak bir kavramsal çerçeveye mümkün olabilmesidir. Kapitalist ilişkilerin doğurduğu tarihsel işleyiş kendi içsel dinamizmi olan (genişleme güdümlü) ve bu yüzden sabitlenemez (genişlemeye bağımlı) bir karşılığa denk gelen bir ilişkiler bütünüdür. Bu işleyişi anlama çabasında işlevsel bir çeşitlilik anlayışında ısrar etmek, kurumsal yapının farklı boyutlarındaki karmaşık nedensel ilişkileri düzleştirme, anlamsızlaştırma ve sığlaştırma tehlikesini içinde barındırır. Yakınsama ve ıraksama eksenini de tam da böyle bir düzleme karşılık gelir ve kurumsal yapının farklı boyutlarında eşanlı olarak farklı nedenlerle var olabilir. Bu durum kapitalist kurumsal ilişki dinamiklerinin karlılık ölçütüne mekânsal yanıtlarıdır. Günümüz kapitalizm koşulları içinde mevcut farklılıkların tek tipleşmesinden, iki tipleşmesinden ya da çok tipleşmesinden öte, bu farklılıkların kapitalist ilişkilere eklenip kapitalizmin dinamiğini yaygınlaştıran bir benzeşim yarattığı ileri sürülebilir. Kapitalist üretim biçiminin kendi sermaye birikimini sağlama yolunda bir yandan kendi düzenlemelerini dönüştürmesi bir yandan da mevcut düzenlemelerden beslenmesi dünya ölçeğine yayılmış bir üretim örgütlenmesine dönüşümünü beraberinde getirmektedir. Tarihsel ve coğrafi olarak yaşanan farklılaşmalar bir yandan zamansal olarak genellenebilir özellikler sunarken, diğer bir yandan da mekânsal olarak çeşitliliği kaçınılmaz olarak barındıracaktır. Kapitalist üretim biçiminin yaşadığı kırılmalar, dönüştüğü biçimler bu alan üzerinden zamansal veya mekânsal olarak da okunabilir, gözlemlenebilir. Ancak mekânsal çeşitliliği kuramsallaştırma çabası da tarihi sabitleme, düzleştirme eğilimi

ile neden-sonuç ilişkilerinin üzerini örtebilme eğilimini barındırabilirken, zamansal benzeşimler üzerinden kuramsallaştırma çabaları ise toplumsal sistemleri tarihsel süreçler olarak kavrayabilme ve nedensel ilişkileri yansıtabilme gizilgücüne sahiptir.

KiÇ yaklaşımının ya da benzer kuramsal çerçevelerin kısıtlılıklarının üstesinden gelmek adına kurumsal kuramın kendini gözden geçirmesi (Crouch, 2005; Thelen, 2010) bir yana, doğrudan çalışma ilişkileri alanında olan ve kapitalist sistemi bir bütün olarak kavrayıp aynı zamanda yakınsama-ıraksama eksenlerini mutlaklaştırmadan kapitalist ilişkileri benzeştirici dinamikleriyle kavrayabilecek bir kuramsal çerçeve örneği olarak Sistem, Toplum ve Baskınlık Etkileri yaklaşımı araştırma gündemi oluşturabilmesi açısından bahse değerlidir.

Görünürde gevşek ve yamalı bir izlenim uyandırır da KiÇ yaklaşımının sınırlılıklarına kısılmayan ve doğrudan çok uluslu şirketlerdeki çalışma ilişkilerine odaklanan bir kuramsal çerçeve olarak *Sistem, Toplum ve Baskınlık Etkileri* (Smith ve Meiskins 1995; Smith ve Elger 1997, 2000; Elger ve Smith, 2005) yaklaşımı üçlü bir etkilenişle yapılanmıştır. Ekonomi politik veya üretim biçimi olarak *sistem etkileri*; farklı kurumlar, kültürler ve tarihler olarak *toplumsal etkiler*; yürürlükte olan en iyi üretim örgütlenmelerinin küresel rekabet ortamındaki dağılımının üretim ilişkileri içerisindeki dönemselsel üstünlükleri açısından *baskınlık etkileri* bu üçlü etkilenimin bileşenleridir.

Sistem etkileri ile çalışma ilişkilerini baskın toplumsal ilişkiler (kapitalizm) içerisinde ve onun politik ekonomideki öncelikleri bağlamında ele almaya kapı aralanır. Kapitalist toplumsal ilişkiler üzerine inşa edilen bir kuramsal çerçeve, öncelikle kapitalizmin genel karakteri olan yayılmacı ve bölgesel olarak eşitsiz gelişen bir sermaye birikim sistemi olduğunu kavramayı gerektirir. Sermaye birikim süreci ise ücretli emeğe bağımlıdır. Yani kapitalizmde ücretli emek ancak sermaye ile ilişkiselliği bağlamında ele alınabilir. Çalışan emek gücünü satar, sermaye de onu ücret karşılığı satın alır. Üretilen ürünler öncelikle toplumsal ihtiyaçların karşılanması için değil, sermayenin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak üretilir. Kapitalist üretimde toplumsal ihtiyaçların kullanım değeri üzerinden değil, değişim değeri üzerinden temin

edilmesi; artık değere el konulma döngüsün emek sürecinden başlayıp, piyasada değişimin gerçekleştiği yere kadar uzanan bir alana yayılmasının ifadesidir. Dolayısıyla sermayenin varlığı ve sürekliliği bu alanın denetlenmesiyle mümkün olur. Sermayenin emek süreci üzerindeki denetimi ve gözetimi de böylece dallanıp budaklanarak; dağıtım, dolaşım, tüketim ve yeniden üretim alanlarıyla bir bütünlük içerisinde gelişir. Yalnızca firma ve firmalar arası ilişkilerin çizebileceği bir çerçeveye sığmayan bir sistemsel işleyişe sahiptir. Dolayısıyla kapitalist ilişkilerin mekânsal meskenlerde birbirine yakınsayan ya da ıraksayan sürdürülebilirliklerine odaklanmaktansa bunu tarihsel bir süreç olarak eşitsiz gelişimin örüntüleri olarak kavramak gerekir. Toplumsal etkiler bir yandan doğası gereği kaçınılmaz farklılıklar barındırabilecek olan mekânsallıkların yarattığı kültürel, kurumsal, sektörel veya ülkesel etkilerin tahmin edildiği kadar içsel tutarlılığı ve devamlılığı olmadığını öbür yandan da zamansal olarak en iyi üretim örgütlenmesi diye ideolojileşen kimi üretim pratiklerinin tahmin edildiği kadar kendine benzeştiren etkiler taşımadığını vurgular. Belli özgüllüklerin ve belli benzerliklerin yarattığı etkiyi, birinden birini mutlaklaştırmadan kavramayı amaçlar. Baskınlık etkileri ise en iyi üretim pratiğini zamansal ve mekânsal etkileşime açık, döngüsel bir zeminde ele almayı amaçlar. En iyi üretim örgütlenmesi adıyla olan bir yayılım, sistemin eşitsiz karakteristiğini de kaçınılmaz olarak barındıracaktır. Bu üçlü etkileşimin odağında yer alan firma içi çalışma ilişkileri de rekabet halinde olan önceliklerin, baskıların, değişim reçetelerinin, güç ilişkilerinin önceden tahmin edilesi zor bir yansıması olacaktır.

6. DEĞERLENDİRME

Kapitalist üretim biçiminin kendi sermaye birikimini sağlama yolunda bir yandan kendi düzenlemelerini dönüştürmesi bir yandan da mevcut düzenlemelerden beslenmesi dünya ölçeğine yayılma biçimini kimi ortak işleyiş biçimlerine karşılık gelmektedir. Firma merkezli karşılaştırmalı analizlerin, özellikle de KiÇ yaklaşımının oluşturduğu gündem kapitalizmin dinamik işleyiş örüntülerini kavramaktan uzaktır. Ekonomik performansın işlevselliğindeki farklılıkları betimleyerek onları

mutlaklaştıran kuramsal değerlendirmelerin ötesinde, kapitalist toplumsal ilişkilerin gerçekliğini açıklama kapasitesi olan kuramsal çerçevelerin oluşturacağı bir gündeme olan ihtiyaç artmaktadır. Firma içi çalışma ilişkileri de ancak bir bütün olarak kapitalist politik ekonominin içsel çelişkilerinin dönüştüren işleyişiyle ilişkilendirildiğinde tutarlı bir açıklayıcılık taşıyabilir.

SON NOTLAR

1. Yaygın kullanılmakla beraber belirsizlik içeren ve tartışmalı bir kavram olduğu bilinciyle de olsa; küreselleşme, kapitalist üretim ilişkilerinin tarihsel olarak uluslar arası düzlemdeki yeni bir farklılaşmasını temsilen kullanılmaktadır.
2. Hall ve Soskice, kendi çalışmalarında bahsettikleri ancak sınıflandırmayı çok mümkün görmedikleri bazı Avrupa ülkelerini – Fransa, İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve Türkiye– ‘Akdeniz Piyasa Ekonomileri’ olarak adlandırmış, muğlâk bir alan olduğu savıyla kategorileştirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Amable, B. ve Palombarani, S. (2009). “A Neo-Realist Approach to Institutional Change and The Diversity of Capitalism”, *Socio-Economic Review* 7 (1), 123-143.
- Boyer, R. (2005). “How and Why Capitalisms Differ?”, *MPIfG Discussion Paper 05\4*. Cologne: Max Planck Institute for The Study of Societies.
- Bruff, I. (2011). “What about Elephant in the Room? Varieties of Capitalism, Varieties in Capitalism”, *New Political Economy* 16 (4), 481-500.
- Crouch, C. (2005), *Capitalist Diversity and Change: Recombinant Governance and Institutional Entrepreneurs*, Oxford: Oxford University Press.

Deeg, R. (2009). "The Rise of Internal Capitalist Diversity: Changing Patterns of Finance and Corporate Governance in Europe", *Economy and Society* 38 (4), 552-579.

Dunlop, J. (1958), *Industrial Relations Systems*, New York: Holt.
Elger, T. ve Smith, C. (2005). *Assembling Work: Remaking Factory Regimes in Japanese Multinationals in Britain*, Oxford: Oxford University Press.

Estevez-Ave, M. vd. (2001). "Social Protection and The Formation of Skills: A Reinterpretation of Welfare State", *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage* içinde (ed. Hall, P. \ Soskice, D.), Oxford: Oxford University Press, 145-183.

Hall, P. ve Soskice, D. (2001), *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford: Oxford University Press.

Hall, P. ve Gingerich, W. (2004). "Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in The Macroeconomy: An Empirical Analysis". MPIfG Discussion Paper 04\5. Cologne: Max Planck Institute for The Study of Societies.

Hamann, K. ve Kelly, J. (2007), "Party Politics and The Re-Emergence of The Social Pacts in Western Europe", *Comparative Political Studies*, 40 (8): 971-94.

Hamann, K. ve Kelly, J. (2008), "Varieties of Capitalism and Industrial Relations", *The Sage Handbook of Industrial Relations* içinde (ed. Byton, P. ve diğerleri), Sage Publications.

Hancke, B.; Rhodes, M. ve Thatcher, M. (2007). *Beyond Varieties of Capitalism: Conflict, Contradictions, and Complementarities in European Economy*. Oxford: Oxford University Press.

Hoffstede, G. (1980), *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values*. London: Sage

Hollingsworth, J.R. ve Boyer, R. (1997), *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*, Cambridge: Cambridge University Press

Howell, C. (2003). "Varieties of Capitalism: And Then There Was One?" *Comparative Politics*, 36 (3), 103-124.

Howell, Chris. (2005), *Trade Unions and The State: The Construction of Industrial Relations Institutions in Britain, 1890-200*. Princeton: Princeton University Press.

Höpner, M. (2005). "What Connects Industrial Relations and Corporate Governance? Explaining Institutional Complementarity", *Socio-Economic Review* 3 (2), 331-358.

Kaufman, B. (2011), "The Future of Employment Relations: Insights From Theory", *Research Handbook on The Future of Work And Employment Relations* içinde (ed. Townsend, K. ve Wilkinson, A.) Edward Elgar Publishing.

Kerr, C.; Dunlop, J.; Harbison, F. ve Myers, C. (1960), *Industrialism and Industrial Man*, Cambridge: Harvard University Press.

Maurice, M. ve Sorge, A. (2000), *Embedding Organizations: Societal Analysis of Actors, Organisations and Socio-Economic Context*. Amsterdam: John Benjamins

Oliver, N. ve Wilkinson, B. (1988), *The Japanisation of British Industry*. Oxford: Blackwell.

Piore, M. F. ve Sabel, C. F. (1994), *The Second Industrial Divide*, New York: Basic Books.

Smith, C. ve Meiskins, P. (1995). "System, Society and Dominance Effects in Cross-National Organisational Analysis", *Work, Employment and Society*, 9, 241-268.

Smith, C. ve Elger, T. (1997). "International Competition, Inward Investment and the Restructuring of European Work and Industrial Relations", *European Journal of Industrial Relations*, 3: 279-304.

Smith, C. ve Elger, T. (2000). "The Societal Effects School and Transnational Transfer: The Case of Japanese Investment in Britain, Embedding Organizations: Societal Analysis of Actors", *Organisations and Socio-Economic Context içinde* (ed. Sorge ve Maurice) Amsterdam: John Benjamins

Streeck, W. (2010). "E Pluribus Unum? Varieties and Commonalities of Capitalism", *MPIfG Discussion Paper 10\12*. Cologne: Max Planck Institute for The Study of Societies.

Streeck, W. (2012). "How to Study Contemporary Capitalism?", *European Journal of Sociology*, 53\1, 1-28.

Tate, J. (2001). "National Varieties of Standardization", *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage içinde* (ed. Hall, P. ve Soskice, D.), Oxford: Oxford University Press, 442-473.

Thelen, K. (2001), "Varieties of Labor Politics in The Developed Democracies", *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of*

Comparative Advantage içinde (ed. Hall, P. ve Soskice, D.), Oxford: Oxford University Press, 71-103.

Thelen, K. (2010), “Beyond Comparative Statics: Historical Institutional Approaches to Stability and Change”, Handbook of Comparative Institutional Analysis içinde (ed. Campbell vd.), Oxford: Oxford University Press, 41-61.

Vitols, S. (2001). “Varieties of Corporate Governance: Comparing Germany and the UK”, Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage içinde (ed. Hall, P. ve Soskice, D.), Oxford: Oxford University Press, 337-360.

Wailes, N.; Lansbury, R. D. ve Kitay, J. (2008), “Varieties of Capitalism and Employment Relations Under Globalization: Evidence From The Auto Industry”, New Directions in the Study of Work and Employment: Revitalizing Industrial Relations As an Academic Enterprise içinde (ed. J. Whalen), Edward Elgar Publishing.

Whitley, R. (1999), Divergent Capitalisms, Oxford: Oxford University Press.

Womack, J. P.; Jones, D. T. ve Daniel, R. (1990), The Machine That Changed the World, New York: Rawson Associates.